

I бөлім. ҚАЗАҚСТАН СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДА (1946-1953 жж.)

Соғыстан кейінгі жылдардағы әлеуметтік-экономикалық даму

§ 1-2. Соғыстан кейінгі жылдардағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер. Пайдалы қазбаларды зерттеу және өнеркәсіптің дамуы

Бүгін сабақта:

- соғыстан кейінгі жылдардағы экономика мен өнеркәсіптің жағдайын анықтаймыз;
- соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақстан халқының өмірі мен тұрмысын қарастырамыз.

Тірек сөздер:

- соғыс
- өнеркәсіп
- тұрмыс жағдай

Зерттеу сұрағы. Соғыстан кейін қазақстандықтардың өмірі қалай өзгерді?

Өнеркәсіптің соғыстан кейінгі даму ерекшеліктері. КСРО үшін соғыс орасан зор материалдық және адам шығынын алып келді. Қалалар, ауылдар мен селолар, өндіріс орындары, теміржолдар

қиратылды. Ел ұлттық байлығының шамамен үштен бірінен айырылды. Бейбіт өмірге қайта оралу әскери өнім шығаруға бағытталған бүкіл экономиканы қайта құруды талап етті. Соғыстан кейінгі өнеркәсіп дамуының басты міндеті кәсіпорынды қайта құрылымдау (реконверсиялау), яғни өнім өндіру бағытына қарай қайта құру болды. Экономиканы бейбіт өмірге көшіруге бағытталған шаралар атқарылды:

1. Мемлекеттік қорғаныс комитеті (МҚК) жойылып, оның орнына Халық комиссарлар кеңесі (ХКК) құрылды.

2. Өндірісте, көлік тасымалында, мемлекеттік мекемелерде соғыс кезіндегі кейбір шектеулер алынып тасталды: 8 сағаттық жұмыс күні қайтарылды, міндетті үстеме жұмыс тоқтатылды, жыл сайынғы демалыс қалпына келтірілді т.б.

КСРО экономикасын (Қазақстандағы сияқты) басқарудың әміршіл-әкімшіл әдісі соғыстан кейінгі кезеңде де жалғасын тапты. Қазақ КСР-інің экономикалық даму ерекшелігі – өнеркәсіптің дамуы соғыс кезінде де тоқтап қалған жоқ. Керісінше, үзіліссіз арта берді. Қалпына келтіруді қажет еткен Одақтың кейбір республикаларының өнеркәсібіне қарағанда, Қазақстан индустриясы оған мұқтаж болған жоқ. Көшіріп әкелінген кәсіпорындар мен 20–30-жылдары индустрия-

Қазақстандағы әскери-өнеркәсіптік кешен

§ 4. Қазақстанда әскери-өнеркәсіп кешенін құру

Бүгін сабақта:

- XX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы әскери-өнеркәсіптік кешеннің құрылуы салдарын сараптаймыз.

Зерттеу сұрағы. Не себепті Қазақстан ядролық сынақ алаңына айналды?

Қазақ КСР-дегі әскери-өнеркәсіптік кешен. Қырғиқабак соғыс саясаты Кеңес Одағында әскери-өнеркәсіптік кешеннің (ӘӨК) ауқымды дамуына негіз болды. Бұрын әскери өнім шығарған КСРО-дағы кейбір кәсіпорындар көпшіліктің сұранысына ие болған өнімдерді шығаруға бағыт алды. Дегенмен көптеген әскери-өнеркәсіптік кәсіпорындар әскери өнімдер шығаруды жалғастыра берді. Мысалы, Қазақстандағы әскери өнімдер шығаратын ірі кәсіпорынның бірі Алматы ауыр машина жасау зауыты болды. Зауыт 1941 жылы Алматыға көшіріліп әкелінген Луганск паровоз зауытының 3 цехы негізінде құрылды. 1942 жылдан бастап ол әскери тапсырыс бойынша бомба, мина, снарядтар және соғыстан кейін торпедалар шығарды.

Қазақстан аумағында ірі әскери-өнеркәсіптік өндіріс жұмыс істеді. Елімізде көпшілігі Қорғаныс кешеніндегі электртехникалық және машина жасау кәсіпорындарының корпорациясына (ҚКЭМКК) кіретін 50-ге жуық қорғаныстық маңызы бар өндіріс орындары болды.

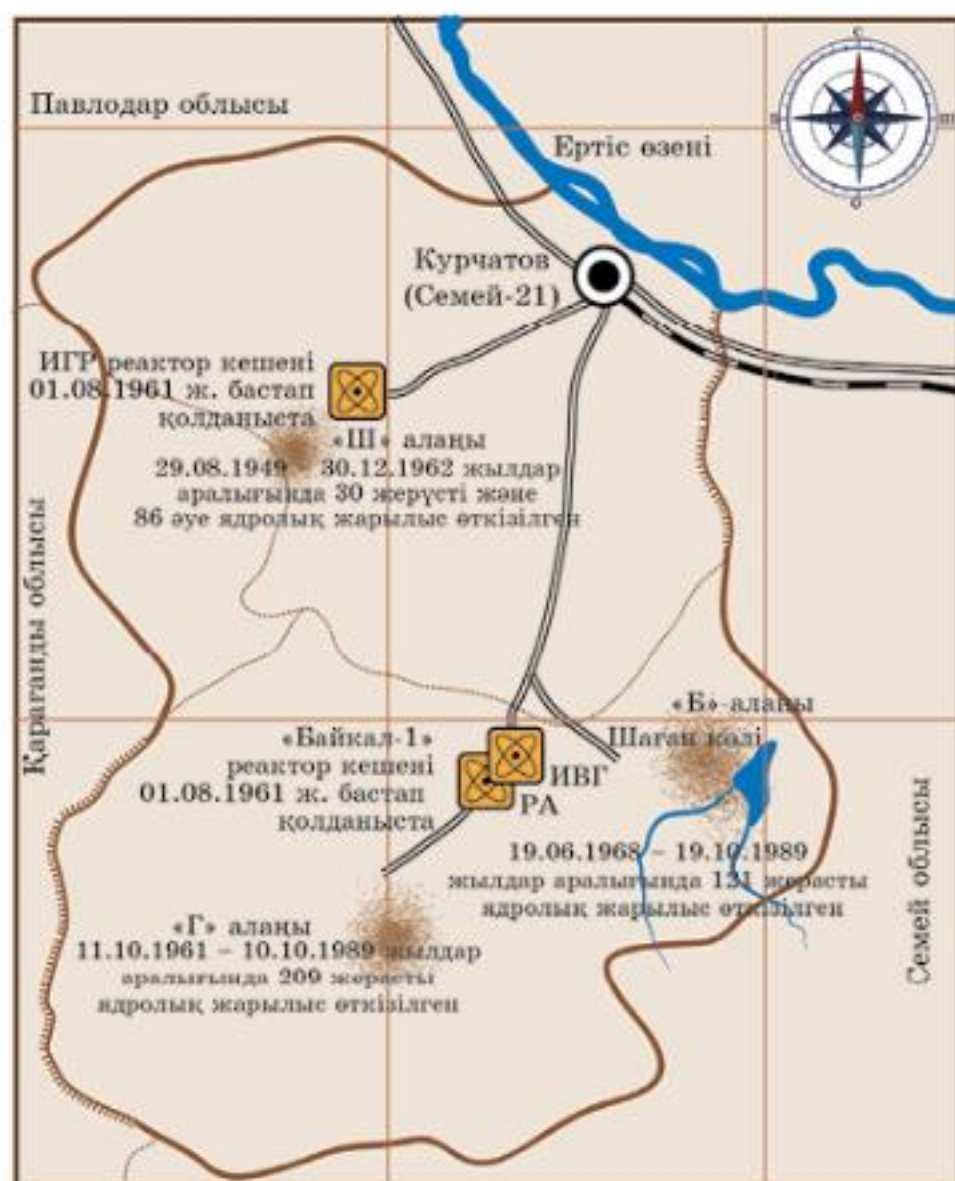
Тірек сөздер:

- Қазақ КСР әскери-өнеркәсіп кешені
- атом сынағы
- ядролық сынақтар

Қазақстандағы әскери, қорғаныс зауыттарында жаяу әскердің жауынгерлік машиналарының 18%-ы, бүкіл артиллерия жүйелерінің 11%-ы, атыс қарулары, Әскери-теңіз күштерінің жабдықтары, торпедалармен әуе-корабль миналары, тактикалық зымырандарға арналған 88-21 ұшыру құрылғылары, жағалау қорғанысының зымырандық кешендері, қанатты зымырандарға арналған аппаратура, сүңгуір қайықтарын басқару жүйелері, химиялық және биологиялық қарулар шығарылды. Қазақ КСР сынақ алаңдарында аталған қарулар мен әскери техника сынақтан өткізілді.

Семейдегі сынақ алаңының сызбасы

Атом сынақ алаңдарының құрылысы және Семейдегі ядролық сынақтар. Кеңес Одағында атом қаруын жасау жұмыстары қарқын алды. Қазақстанда ядролық қару жасау үшін, уран өндіруден бастап ядролық қаруды сынауға дейінгі барлық кезеңдерін қамтитын қуатты ядролық ғылыми-өндірістік кешен құрылды.

1947 жылы тамызда Қазақ КСР-інде сынақ алаңын құру туралы шешім қабылданды. Екі жыл өткен соң мемлекеттік комиссия сынақ алаңының нысандарын қабылдап, онда ядролық қару жеткізілді. Ядролық қару жасау жұмысына кеңестік ғалымдар – И.Курчатов, К.Щелкин,

Ю.Харитон, Я.Зельдович, А.Сахаров және т.б. тартылды. 1949 жылы 29 тамызда Семей ядролық сынақ алаңында КСРО-дағы ең алғашқы атомдық жарылыс жүзеге асырылды (бомбаның қуаты – 22 кт).

Сынақ алаңы – Семей, Қарағанды және Павлодар облысының түйіскен жерін алып жатты. 1953 жылы ең алғашқы термоядролық бомба (400 килотонна), 1955 жылы КСРО-дағы алғашқы сутегі бомбасы сыналды. 1961 жылы КСРО-да ең алғашқы ядролық жарылыс жасалды.

КСРО Қорғаныс министрлігі мәліметтері бойынша, 1949 жылдан 1963 жылға дейін сынақ алаңында қуаты бірнеше тоннадан 100 килотоннаға дейін жететін 113 жарылыс жасалған. Барлығы 40 жыл ішінде сынақ алаңында 470 ядролық жарылыс жүргізілген.

Семей ядролық сынақ алаңы жұмыс істеп тұрған кезде төрт облыс – Семей, Қарағанды, Павлодар, Ақмола радиациялық уланудан зардап шекті. Семей атом сынақ алаңының жағымсыз

экологиялық, әлеуметтік-демографиялық, генетикалық және басқа да салдары Қазақстан халқына әсер етпей қоймады.

Семей ядролық сынақ алаңында 40 жыл бойы жүргізілген ядролық қаруды сынау адамдардың денсаулығына және қоршаған табиғи ортаға орны толмас зиян келтірді, халық арасында ауру мен өлім көбейді. Сынақ алаңына жақын орналасқан аудандар

1	2	3
КОКП Орталық Комитеті	КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумы	КСРО Министрлер Кеңесі
Саяси бюро (Президиум) КОКП ОК	КСРО Жоғарғы Кеңесі	Министрлер
Қазақ КСР Компартиясы ОК бірінші хатшысы	ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі Президиумының төрағасы	ҚазКСР Министрлер Кеңесі төрағасы
ҚКСР Компартиясы ОК	ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі	ҚазКСР Министрлер Кеңесі
Облыстық комитеттер (обком)	Халық депутаттары Кеңесі облыстық атқару комитеті	Министрлер
КОКП Қалалық комитеті	Қалалық атқару комитеті	Басқармалар
КОКП аудандық комитеті	Аудандық атқару комитеті	Трестер
Партия комитеті	Жергілікті кеңестер	Кәсіпорын өкімшілігі

Қазақстандағы партиялық билік дағдарысы ұлттық республикалардағы партияның бірінші жетекшілері Мәскеу арқылы тағайындалып, ұлттық республикалардың мүддесі есепке алынбауынан көрініс тапты. Әдеттегідей, партия тағайындаған адамдар республикада тұрмаған, жұмыс істемеген, халықтың мәдениетін, экономикасының ерекшелігін білмейтіндер болды. Тағайындауды қызметтік өсу баспалдағы ретінде пайдаланды. Қазақстан Компартиясы ОК бірінші хатшылары КОКП Орталық Комитетінің ұсынысымен тағайындалып, аталған қызметте ұзақ тұрақтамады. Орталықтың басты міндеті: жергілікті жерлерде оның бұйрықтары мен нұсқауларын мүлтіксіз орындау еді. 1953–1964 жылдар аралығында Қазақстан Компартиясы ОК бірінші хатшылары жеті рет ауысты. Республика басшыларының жиі ауысуы реформалар жүргізуге елеулі қиыншылықтар туғызды, наразылық қозғалыстарына ұласқан әлеуметтік мәселелердің жинақталып қалуына алып келді. Оның үстіне, тағайындалған жеті басшының үшеуі ғана (Ж.Ш.Шаяхметов, Д.А.Қонаев және И.А.Юсупов) қазақстандық болды.

Ж.Ш.Шаяхметов 1946–1954 жылдары Қазақстан Компартиясы ОК бірінші хатшысы қызметін атқарды, ол тың және тыңайған жерлерді игеру науқаны тұсында Н.С.Хрущевпен келіспегендіктен орнынан алынды.

П.К.Пономаренко (1954–1955 жж.) – 1955 жылғы құрғақшылыққа байланысты егіннің шықпай қалуы себебінен орнынан алынды.